

PREOCUPĂRI ETNOGRAFICE ALE PROFESORULUI TRAIAN TĂMAȘ

DE
IOSIF GUI

Cu mai bine de cinci decenii în urmă, tânărul Traian Tămaș născut prin părțile Sălajului, proaspăt absolvent al Universității din Cluj, înarmat cu cele mai complexe cunoștințe ale epocii și stăpinit de ideea progresului uman, își anunța debutul în cariera sa profesorală la liceul din Beiuș, oraș în care urmasse clasele liceale și de pe băncile cărui liceu s-a format apoi ca intelectual.¹

În cei douăzeci și nouă de ani de muncă didactică în Beiuș, profesorul de științele naturii, Traian Tămaș a depus o activitate rodnică atât pentru instruirea și educarea tinerei generații la catedră cât și prin publicistica vremii prin cunoscutele-i articole mobilizatoare spre progres și civilizație, care l-au așezat la un loc de frunte în albumul personalităților culturale bihorene.

Azi, pentru oricare cercetător este o plăcere să-și ostenească ochii asupra scrierilor sale, căci varietatea acestora îl hrănește cu prisosință. Dar, din vasta și frumoasa lui activitate, noi ne vom opri asupra aceleia, care se preocupă de cunoașterea, păstrarea și valorificarea obiceiurilor și tradițiilor *populare din Bihor*, ea însăși dovedindu-se destul de fructuoasă și concludentă pentru formarea și dezvoltarea dragostei față de adevăr și tradițional.

Din cele peste două sute de articole publicate în ziarele și periodicele vremii (*Gazeta de Vest*, *Noua Gazetă de Vest*, *Beiușul* etc.) aproximativ douăzeci, tratează probleme etnografice din Bihor. Citindu-le cu

¹ Traian Tămaș s-a născut la 12. XI. 1894 în Satu-Nou, județul Sălaj. Tatăl său, Traian Tămaș, a fost învățător, iar mama Silvia Pop — casnică. A făcut studiile elementare la Drăgești (Bihor), iar cele secundare în Beiuș. În 1919 a terminat Universitatea din Cluj fiind numit profesor de științele naturii și chimie, la Beiuș, apoi la Vașcău și la Gilău. La Beiuș a funcționat pînă în 1948, unde a desfășurat cea mai fructuoasă activitate publicind articole care abordau probleme de pedagogie, științele naturii, istorie, cultură, economie, igienă, etnografie și folclor. În 1954, cînd avea 60 ani de viață și 35 ani de activitate didactică, s-a pensionat. Azi, octogenarul profesor locuiește în Cluj-Napoca, str. 6 martie nr. 23, prezența lui semnalandu-se încă pe străzile Beiușului sau Orădiei.

atenție ne dăm seama, că din conținutul lor izvorăște dragostea de muncă și adevăr cum afirmă însuși autorul lor căci „scrisul l-am exercitat ca o formă a luptei după adevăr și dreptate de a deștepta în sufletul cititorilor mei interesul față de tot ce e frumos și trebuie să coplească orice activitate omenească”.²

Prin articolele apărute, presa vremii pleda pentru o menținere și o răspîndire a industriei casnice cu scopul de a influența poporul în păstrarea portului, a molivelor și caracteristicilor în țesături și alesături. Comentînd aceste articole, Traian Tămaș arăta că „se fac expoziții, se înființează muzee etnografice, care vestesc vizitatorilor puterea noastră de muncă... dar să nu se uite că arta casnică a fost o dovadă splendidă al instinctului de trăinicie al acestui popor, iar cîntarea, doina, chiuiturile, poveștile, stilul caselor, portul, țesutul, alesăturile, dansul, au format factorul static de conservare națională, ... comori de unică moștenire, care au sprijinit Unirea de la 1 decembrie 1918”.³

În aceeași ordine de idei el era conștient de faptul că este imposibil a determina poporul să-și păstreze portul ca în vechime. Trebuie însă a-l influența, ca dezvoltarea să se facă tot în sens național, „fără a schimba în bază portul, motivele țesutului și alte obiceiuri, însă formele și motivele noastre originale trebuie să varieze după concepția și gustul poporului căci numai așa vom putea menține specificul național și local”.⁴ Tocmai pentru aceasta autorul propunea înființarea necondiționată a atelierelor de industrie casnică în Beiuș și Oradea, care să lucreze sub auspiciile secției etnografice existente (președintele secției fiind prof. L. Patachi). În felul acesta „s-ar putea păstra în artă specificul românesc... și s-ar scoate de pe piață acele ateliere, care fără scrupul falsifică motivele populare”.⁵

În 1939 pe cînd Reuniunea Femeilor Române din Beiuș și jur își sărbătorea jubileul de 20 de ani de la înființare, cu acest prilej s-a organizat o expoziție de artă românească. Prezent la acest eveniment de seamă în istoria culturală a Bihorului și mai ales a Beiușului, profesorul Traian Tămaș preciza într-un articol publicat că fețele de masă, prosoapele, șervețelele, fularele, acoperitoarele de toaletă și covoarele decorate numai cu motive cusute fufește sau „toaletele de dame cu aplicări de cusături românești scoase de pe modele de la țară ne fac să admirăm dibăcia, hărnicia și nivelul de cultură al femeii românești, care știe să pregătească lucruri frumoase”.⁶

² Traian Tămaș — citat din scrisoarea ce mi-a fost expediată, la data de 16 martie 1974, aflată în manuscris în biblioteca personală.

³ Traian Tămaș „Necesitatea unui atelier de industrie casnică în Bihor” articol publicat în *Gazeta de Vest* din 4 iulie 1935, pagina 3.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Traian Tămaș, *Discuții „Probleme etnografice”* în *Gazeta de Vest*, Anul VIII nr. 1679 din 29 ianuarie 1936, pagina 2.

⁶ Traian Tămaș, „Jubileul Reuniunii Femeilor Române din Beiuș” articolul: *O frumoasă expoziție de artă românească* — în *Noua Gazetă de Vest* din 25 noiembrie 1939, pagina 2.

Vorbind despre activitatea aceleiași Reuniuni autorul nu uită să amintească faptul că în toamna anului 1926, Beiușul și Oradea au găzduit prima expoziție etnografică românească, expoziție care a „a fost o revelație, fiind cea dintâi care a prezentat marelui public din județ, comorile naționale din acest colț de țară, specificul nostru bihorenesc în port, în țesături și cusături, lemnărie și olărie”.⁷ Într-adevăr meritele Reuniunii erau apreciabile, mai ales că de acum în colo obiectele de artă populară din Bihor vor fi prezentate la multe expoziții organizate în țară și în străinătate. În anii 1928, 1934 și 1937 la expozițiile organizate la București de către Liga națională a femeilor, Bihorul a avut standul său. Frumoasele noastre motive au fost apoi prezentate la expozițiile organizate la Cluj, iar în străinătate s-au trimis păpuși în port național la Strassburg și o nuntă țărănească (în miniatură) la Marsilia. Muzeului Trocadero din Paris i-au fost trimise 17 bucăți de diferite țesături și cusături. Un mare merit din acest punct de vedere i se atribuia președintei Reuniunii, Angela Selăgean Buteanu, care dovedea o pricepere deosebită muncind cu zel și devotament pentru aranjarea expozițiilor.⁸

Munca de observator și cercetător a profesorului Traian Tămaș a fost îndreptată și spre cunoașterea și valorificarea bogățiilor și frumuseților Bihorului. Pentru a le scoate în evidență a publicat un ciclu de articole cu tema „Industrializarea regiunii muntoase din Beiuș”, prin care se preocupă de: țesătoria pentru prelucrarea lînei din Sîrbești, crearea de asociații pentru industrializarea olăritului și de probleme edilitare din Bihor și orașul Beiuș.

Ioan Cionca, directorul de atunci al B.N.R. scria despre necesitatea înființării la Sîrbești a unei țesătorii pentru prelucrarea lînei. Aceasta ar fi o afacere rentabilă spunea Traian Tămaș chiar dacă la început s-ar limita la fabricarea sumanelor și pînzei întrebuițată în regiune la fabricarea de saci, sfoară, frînghii etc. care sînt articole foarte căutate. Traian Tămaș îmbrățișează aceste idei arătînd că gustul și talentul artistic al poporului român au fost cunoscute și cu ocazia expoziției etnografice organizată la Viena în 1942, prilej cu care cotidianul silezian „Sclezich Zeitung” scria: „Din țesături, din cusături, din obiecte de ceramică, din creștăturile în lemn și din cruciulițe respiră simțire românească. Arta țăranului român este o artă adîncă de un nebănuit efect. Ea îți lasă impresia că poporul român cu un trecut frămîntat de toate furtunile istoriei, tocmai în cultul pios al frumosului, a găsit mîngîierea, întărirea voinței de viață și confirmarea valorii excepționale a spiritului său creator. Arta populară românească este

⁷ Traian Tămaș, — *Jubileul R.F.R. din Beiuș*, în *Noua Gazetă de Vest*, din 19 decembrie 1939 pagina 3.

⁸ Iosif Gui, *Angela Selăgean Buteanu și preocupările ei în legătură cu arta populară în Bihor*, în volumul *Centenar muzeal orădean*, editura Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Bihor, 1972, paginile 487—515.

plină de moșteniri străvechi prin negurile trecutului, ea însăși nu este trecut ci prezent viu susținut de sentimentul identității cu natura”.⁹

Același Ioan Cionca mai constata că s-ar mai putea înființa o întreprindere pentru fabricatul căruțelor țărănești, un atelier pentru confecționarea mobilierului țărănesc, lucru pe care-l găsește bun și profesorul Traian Tămaș apreciind că „troițele tăiate artistic, poarta monumentală a unei case țărănești adevăresc înaltul nivel al destoiniciei lucrului manual al țăranului român”.¹⁰

Scoțându-se în relief geniul artistic al țăranului român recunoscut și în străinătate, Traian Tămaș ducea o muncă neobosită, atât prin contactul direct cu țăranii cât și prin articolele publicate, pentru dezvoltarea industriei casnice, care să fie profilată nu numai pentru prelucrarea lînei ci și a cînepei și inului, culturi, ce s-ar putea cultiva pe o scară mai întinsă. O asemenea acțiune el o socotea binevenită mai ales acum cînd „din majoritatea satelor încep să dispară frumoasele costume naționale, țesături, covoare și diferite obiecte casnice”.¹¹ În această perioadă inul era socotit o plantă de elită, utilizată foarte mult în industria textilă. Pinza de in fiind tare și durabilă mai prezintă și calitățile de a nu putrezi și mucegăi repede. Tot odată se credea că prin producția națională a inului „ne-am putea elibera și de produsele străine inferioare: iuta, rafia sau fibrele de cocos, iar după ce vom reuși să intensificăm cultura acestor plante vom putea înființa aceea țesătorie proiectată de D-l Cionca Ioan, cu toate instalațiile necesare”.¹²

Se cereau astfel instalate topitorii mici în fiecare centru, care să fie înzestrate cu mașini de dezmățat, zdrobit și melițat, iar pentru depozitarea și clasarea cîlților, precum și pentru depozitarea produselor netopile se cereau a fi instalate magazii. În sfîrșit trebuia și o torcătoare cu un număr considerabil de fuse. Prin asemenea metode, el credea că s-ar ajunge repede la o creștere a consumului de pînză, ceea ce ar determina un progres industrial cu repercusiuni favorabile dezvoltării industriei casnice.¹³

O parte însemnată a cercetărilor sale, profesorul le-a îndreptat asupra centrelor de olărit din județul Bihor precum și asupra tehnicii de lucru și a întrebunțărilor argilei în județ. Citîndu-l pe același Ioan Cionca, a cărui articole se ocupau și de olarii din județ el constată că locuitorii din comunele Cărpinet, Criștior, Săliște de Vașcău și Lelești, unde agricultura nu este rentabilă, au ca principală ocupație olăritul și încă în mod primitiv.

⁹ Traian Tămaș, ciclul: *Bogățiile și trumusețile Bihorului*, articolul „O țesătorie pentru prelucrarea lînei din Sîrbești” publicată în ziarul *Beiușul*, anul XII (seria II) nr. 8 din 20 februarie 1943 pagina 4.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Traian Tămaș — *Industrializarea regiunii muntoase din Bihor*, în ziarul *Beiușul*, anul XII (seria II) nr. 9 din 27 februarie 1943 pagina 4.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

După ce face o prezentare sumară a istoricului olăritului pe plan mondial și național, se arată că în Bihor acesta este tot așa de vechi ca și cel de la Cucuteni, sau Curtea de Argeș, întâlnindu-se olari cu aceleași metode de lucru și cu aceleași oale, ceea ce dovedește originea lor comună.

Ca să faci olărit, trebuie să fii artist — spunea Traian Tămaș, căci în această calitate trebuie să cunoști materialul și proprietățile lui. Numai cu acest simț, ceramistul își poate afirma arta în amestecul pământului. Dar, pentru a pune la punct olăritul bihorean se propun câteva măsuri de îndreptare:

a) Desfacerea în comun a produselor olăritului, ceea ce presupune o standardizare, o calitate unică. Ori, azi calitatea vaselor diferă nu numai de la comună la comună ci și de la meșter la meșter, fiecare olar făcând un amestec al pământurilor pe care le are la îndemână, în apropierea satului, acesta făcându-se după ochi având deci diferență de calitate chiar și la același olar.

b) Standardizarea se va putea face numai dacă toți olarii vor înțelegința lut unitar. Aceasta s-ar putea obține prin amestecul diferitelor calități de pământuri, care măcinate separat și apoi făina obținută ar constitui un amestec potrivit indicațiilor analizei chimice și experimentale ce s-ar face.

c) Standardizarea ar impune deci înființarea unei mori pentru pulverizarea luturilor.

d) O soluție ar fi și înființarea unui atelier comun în fiecare centru de olărit, care ar prezenta și câteva avantaje:

— asigurarea unei camere a cărei utilitate ar fi în exclusivitate doar olăritul putându-se aerisi zilnic;

— meșteșugarii ar lucra fiecare pe cont propriu putându-se totuși controla și îndemna la lucru unul pe altul;

— s-ar naște o întrecere între olari ceea ce ar duce la mărirea producției, fiind și în folosul lor personal;

— ar fi cel mai eficace control pentru amestecul standard evitându-se eventuale falsificări a compoziției lutului prin amestecul cu pământul „negru” netrecut prin moara oficială;

— meșteșugarii ar petrece timpul de lucru în condiții igienice incomparabil mai bune decât în căsuțele lor;

— atelierele comune ar avea atașate la ele magazii și uscătorii moderne;

— atelierele și uscătorii comune ar putea fi întregite cu cuptoare moderne pentru arderea oalelor.

Făcând această analiză Traian Tămaș precizează că „O producție standard nu se poate imagina cu actualele cuptoare rudimentare. Un singur cuptor sistematic ar fi suficient pentru un sat.”¹⁴ Cu acest pro-

¹⁴ *Idem* articolul: *Olăritul, Beiușul*, anul XII (seria II) nr. 5 din 31 ianuarie 1943, pagina 4.

gram de lucru, cu siguranță că se va avea de grijă a nu se împrumuta forme și metode străine de vase, perfecționându-le pe ale noastre, specificul nostru românesc deoarece talente și material avem — spunea autorul articolului menționat.

Puțin mai târziu prin coloanele ziarului „Beiușul” se prezintă întregul proces de fabricare a oalelor descriindu-se amănunțit fiecare fază principală (fărîmițarea pămîntului, frămîntarea, modelarea, arderea) precum și instrumentele folosite de olari (mezdreaua, mescioara, care este străbătută de axul de fier înfipt în roata de lucru așezată orizontal și acționată cu piciorul), cu care în aproximativ 30 minute se poate modela o cană de apă, decorată apoi după obiceiul locului.

Pentru dezvoltarea acestei meserii articolul menționează că „programul de organizare a olăritului se pune în aplicare prin cooperarea Băncii de credit a meseriașilor care a pus la dispoziție deja 70 rotile și 6 malaxoare pentru frămîntarea lutului. Fiecare comună din cele enumerate va primi cîte 10 rotile și un malaxoar, iar la Vașcău s-a cumpărat terenul pentru un atelier și depozit central unde vor lucra cîte doi olari muncitori și copiii mai inteligenți din aceste comune, sub conducerea unor specialiști”.¹⁵

Este vorba deci despre o societate care urma să se înființeze și un depozit de cereale prin care olarii să poată face schimbul pe loc cu produsele lor. Această asociație ar duce implicit la ridicarea cunoștințelor de cultură generală, la perfecționarea lor profesională precum și la o îmbunătățire sistematică a vieții lor: băi, dispensare, asistență medicală garantată. O asemenea societate presupune de la început și înființarea unei fabrici de cărămizi și țiglă, care în primul rînd ar satisface trebuințele noastre proprii. Fabrica ar fi necesară mai ales pentru construcțiile ce vor trebui să se facă în fiecare comună căci „țaranul nostru s-a obișnuit să-și construiască locuință din cărămidă nearsă, și din bîrne de lemn, care e rece și umedă necorespunzătoare din punct de vedere igienic”.¹⁶

O secție de fabricare a plăcilor de teracotă sau alta de ceramică ar constitui o evoluție a olăritului din județul nostru, dar cu durere — spune profesorul Traian Tămaș — căci asemenea frumoase planuri „suferă amîinare, deși în fața unor astfel de scopuri nu trebuie să existe motive de întîrziere de nici un fel, căci scopul e prea frumos, prea înălțător și trebuie realizat fără amîinare pentru mîndria și prestigiul nostru național.”¹⁷

Strîns legat de condițiile strategice ale pămîntului, Traian Tămaș a făcut și o analiză a locului și numărului de fîntîni arteziene din Bihor. Vorbînd despre straturile de nisip de la poalele Munților Apuseni, sau

¹⁵ *Ibidem*, nr. 6, pagina 4.

¹⁶ *Idem* articolul: „Alte întrebunțări ale argilei” publicat în ziarul *Beiușul*, anul XII (seria II) nr. 7 din 13 februarie 1943, pagina 4.

¹⁷ *Ibidem*.

de structura scoarței pământului, el afirmă că „de la Răbăgani pînă la Holod și Sîmbăta nu se pot săpa fîntîni arteziene pentru că pînă la 120 m dăm numai de lut galben cu cuarț alb neputîndu-se sfredeli. La Ceica este o fîntînă de 200 m adîncă, cu debit și presiune de apă foarte mare, care ar țîși pînă la mari înălțimi dacă nu i-ar sta în cale bucățile de marnă roșie între stratele căreia se află. Conține mult hidrogen sulfurat și turnată în vin îl înnegrește (deci ceicanii nu pot falsifica vinul)”.¹⁸

Dar, deși Bihorul este unul dintre regiunile cele mai bogate în astfel de ape, pe vreme de secetă îndelungată aceste fîntîni slăbesc, pentru că pînzele de apă sînt alimentate numai de apa de infiltrație de la munte, — cea infiltrată în localitate, mai la suprafață dînd de roci mai compacte, se scurge în Criș. Se remarcă apoi că din locuitorii Beiușului abia un sfert întrebunțează apa arteziană, iar în provincie numai în comunele mai bogate”.¹⁹

În general se întrebunțează apa unor fîntîni săpate abia la 4—5 m care din punct de vedere igienic nu prezintă garanție. De aceea se impune modernizarea orașului (Beiuș), canalizarea lui, introducerea apei din cea arteziană prin ridicarea unui turn de apă la centru de unde să fie distribuită apoi.

Acum, octogenarul profesor, care în anii de plină activitate profesională de odinioară făcea toate aceste constatări avea certitudinea că „țărănimea care a creat valori și le-a preluat rămîne leagăn al tradițiilor și al artei minunate a poporului, creatoarea comorilor poeziei populare. În furtunile veacurilor ea a rămas neclintită, păstrînd și dezvoltînd limba strămoșilor, obiceiurile, portul național, consemnînd nealterate marile calități ale poporului roman: hărnicia, omenie, vitejia și dirzenia”.²⁰

Dacă azi ne oprim la stîlpii încrustați cu motive arhaice, la pridvoarele împodobite cu alese cusături, la turlile ametoare ale bisericilor de lemn din Bihor, la gîndurile înflorate care scapără din pînza albă ori la modelele geometrice dintr-un spăcel, dintr-o ie și la războaiele de țesut, întîlnim pretutindeni o cultură materială înălțată pe temeiurile unei experiențe de viață care se cere cunoscută, îndemn pe care l-a dat și profesorul Traian Tămaș, prin întreaga sa activitate științifică. Este cea mai elocventă mărturie de îmbiere spre frumos și spre înălțătoare fapte patriotice, de care el nu s-a despărțit în întreaga sa activitate profesională. Chiar dacă am considera numai preocuparea sa pentru probleme de etnografie, ar fi suficientă pentru a-l așeza alături de condeiele culturale bihorene, căci a adus o modestă, dar însem-

¹⁸ Traian Tămaș „Fîntîni arteziene în Bihor” articol publicat în ziarul *Beiușul*, anul XII (seria II) nr. 3 din 17 februarie 1943, pagina 3.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Nicolae Mărgineanu — *Condiția umană*, Editura Științifică, București 1973, pagina 103.

nată și frumoasă muncă de cunoaștere a valorilor artistice populare din județ, pietre nestemate, ce alcătuiesc — alături de altele — comori spirituale ale minunatului nostru popor.

PRÉOCCUPATIONS ETHNOGRAPHIQUES DU PROFESSEUR TRAIAN TĂMAȘ

Résumé

Né le 12 novembre 1894 à Satu-Nou — Sălaj, Traian Tămaș poursuit les cours de l'école primaire et du lycée à Drăgești et à Beiuș (Bihor). A Cluj il continue ses études supérieures. Nommé professeur au lycée de Beiuș il déploie une riche activité de publiciste par des articles publiés dans la presse de l'époque (La Nouvelle Gasette d'Ouest, la Gasette d'Ouest, Le Beiuș, Le Tribune etc.), beaucoup de matériaux appartenant au domaine de l'ethnographie dont, nous nous intéressons dans le matériel présent.

Traian Tămaș a publié dans les journaux locaux le cycle d'articles „L'Industrialisation de la région montagneuse Beiuș” ou il incitait les autorités de ce temps-là et les artisans populaires à passer à l'usinage industriel du laine de Sirbești ou de la glaise pour la poterie dans les centres: Criștior, Cărpinet, Săliște de Vașcău et Lelești. Il désirait la [fondation (création) des ateliers de l'industrie ménagère] et des centres industriels de poterie en proposant des matières concrètes d'usinage des beautés traditionnelles de cette extrémité occidentale du pays.

Il suffit tenir compte seulement de ces 20 articles ou thématique ethnographiques du total de 200 au divers thèmes pour mettre le professeur Traian Tămaș à coté des grands homme de plume culturels du département Bihor, en honorant sa modéstie mais l'importante contribution à la connaissance par le peuple des valeurs artistiques, trésors précieux, qui gisent dans cette zone traditionnelle du département.